

Hur kan folkhälsan tillgodoses i samband med flyttning?

En rapport kring vilka faktorer som bör studeras för att utvärdera folkhälsoaspekterna av den kommande flyttningen i Malmberget

Peter Lamming 20071230

Malmbergarna och folkhälsan

Riksantikvarieämbetet har regeringens uppdrag att följa och stödja utvecklingen i Malmfälten. Inom ramen för detta regeringsuppdrag har myndigheten begärt korta inspel ur olika synvinklar. Mitt uppdrag innefattar att reflektera kring vilka faktorer som bör studeras för att utvärdera hälsoaspekterna av en kommande flyttning i Malmberget.

Min uppgift med denna rapport är att göra ett inspel på hur man kan uppmärksamma folkhälsan, t.ex. genom att göra en hälsokonsekvensbeskrivning, titta på hälsotvå faktorer som ska bedömas, samt möjligheter till medborgarinflytande. Jag har gjort ett två-dagars besök i Gällivare kommun tillsammans med Åsa Dahlin från Riksantikvarieämbetet. Tyvärr förkortades tiden att träffa folk, som planerat därför att flyget försenades en arbetsdag. Jag har åkt runt i Malmberget, sett på de aktuella miljöerna, intervjuat ett antal nyckelpersoner, samt läst ett antal skriftliga källor (se bilaga). Denna rapport är en essä, utan anspråk på att vara uttömmande. Den avslutas med ett antal slutsatser och rekommendationer.

Malmberget etablerades som samhälle i samband med malmbrytningen. Idag är Malmberget en del av Gällivare kommun och en mindre population är bosatt i området (6 000 av 19 000). Det föreligger diskussioner om att stänga skolor och ev. annan kommunal service på grund av minskat befolkningsunderlag. Det är inte första gången bosatta i Malmberget måste flytta till följd av gruvdriften. Är Malmberget ett "samhälle på glid"? Ja, ur en viss mening kan det se ut som om den rikskända "Gropen" och de återkommande sprängningarna bidrar till att risken för ras tvingar de boende att flytta. Denna bakgrund återkommer i alla samtal i olika former.

En god folkhälsa är ett av de viktigaste kriterierna på om vi lever i ett samhälle där de gemensamma resurserna används på ett bra sätt. Hälsa är en grundläggande rättighet som finns med i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Hälsa har också en avgörande betydelse för våra möjligheter att utöva andra rättigheter. Det avgörande skälet till att det behövs en folkhälsopolitik är att arbetet berör många samhällssektorer och därmed också en rad politikområden.

År 2003 antog riksdagen nationella folkhälsomål som ska vägleda folkhälsoarbetet på alla nivåer i det svenska samhället. Samtidigt uppdrogs till Statens folkhälsoinstitut att följa upp målen i samarbete med en rad andra myndigheter. Uppföljningen redovisades i Folkhälsopolitisk rapport 2005.

Mål för folkhälsan är vägledande för den sociala dimensionen i hållbar utveckling. Den svenska folkhälsopolitiken utgår från 11 målområden där man för varje målområde har tagit fram evidensbaserade bestämningsfaktorer som har stor betydelse för folkhälsan. Det övergripande syftet är att förbättra hela befolkningens hälsa och skapa förutsättningar för en jämlik och jämställd hälsa och prioritera grupper såsom t.ex. barn, äldre och invandrare.

Av de elva folkhälsomål kan fem (fetstilade) vara tillämpliga på dagens situation:

1 Delaktighet och inflytande

2 Ekonomisk och socialtrygghet

3 Trygga och goda uppväxtvillkor

4 Ökad hälsa i arbetslivet

5 Sunda och säkra miljöer och produkter

6 En mer hälsofrämjande hälso- och sjukvård

7 Gott skydd mot smittspridning

8 Trygg och säker sexualitet och en god reproduktiv hälsa

9 Ökad fysisk aktivitet

10 Goda matvanor och säkra livsmedel

11 Minskat bruk av tobak och alkohol, ett samhälle fritt från narkotika och dopning samt minskade skadeverkningar av överdrivet spelande

För att tydliggöra med ett exempel konkretiseras punkten 9 – ökad fysisk aktivitet. Den beror på tre faktorer: 1) Individens egna preferenser och förutsättningar, som livsstilsval, genetiska faktorer, biologi, tidsanvändning och socioekonomiska förhållanden. 2) De personliga valen hör samman med den kunskap och stimulans hon kan erhålla i arbetsrelationen, t.ex. friskvård på arbetstid, med hemmabaserade förhållanden t.ex. om man deltar i en friluftsförening, med form av egen aktiv transport under vardagen t.ex. promenera eller cykla, samt med tillgång till rekreation eller motion/idrott i natur eller anläggningar. Bägge dessa faktorer påverkas av den tredje, nämligen 3) Den fysiska och sociala miljön. Är den tillgängliga **platsen** säker och känns trygg? Hur är den utformad; finns lyse, redskap, skyltar, spår osv.? Är platsen attraktiv och lockar till användning? Ligger **området** för fysisk aktivitet nära (5-10 minuters promenad) där man bor? Kan man ta sig dit med lätthet på alla årstider? Används området för andra ändamål? Det råder ett dos-respons förhållande till dessa faktorer och förekomsten av vardagsmotion.

Det har visat sig i vetenskapliga studier att barn och ungdomar respektive vuxna uppnår bättre hälsa genom bl.a. daglig fysisk aktivitet i 60 respektive 30 minuter. En starkt bidragande orsak till att uppfylla detta är om det finns promenadvänliga områden där man vistas, samt att det är nära och hög tillgänglighet till dessa. Brist på vardagsmotion står i direkt relation till övervikt, fetma, till sömnbesvär, benskörhet, höga kolesterolvärden, höjd risk för stroke mm.

Ytterligare bidragande faktorer till bra hälsa är ett starkt socialt kapital och goda relationer. Sådana bidrar till lägre risk för hjärt-kärlsjukdomar, högt blodtryck, depression mm. Det faktum att man deltar i föreningsliv, har vänner, någon slags hobbyintresse och en känsla av att man behövs eller är sedd av andra. Delaktigheten är en friskfaktor, men att inte vara informerad eller bli tillfrågad är en riskfaktor.

Ett område som har stor betydelse för att kunna följa och påverka folkhälsan är detaljplaner och översiktsplaner. Statens folkhälsoinstitut (FHI) har tagit fram en vägledning för hälsokonsekvensbedömning (HKB) och arbete pågår även med att ta fram en vägledning för hur man i en redan genomförd miljökonsekvensbedömning (MKB) kan integrera en HKB.

En hälsokonsekvensbedömning (HKB) är en samlad beskrivning av hälsokonsekvenserna av ett planerat beslut, som underlag för beslutsfattarna. Begreppet har utvecklats i analogi med miljökonsekvensbeskrivning.

Hälsokonsekvensbedömning är ett viktigt verktyg inför kommunala beslut för att visa olika effekter på hälsan. Ett exempel på konflikt i samhällsplanering är där expansion av malmbrytningen eller risk för vidgade rasområden står mot folks hem, miljöer och närområden. Olika planalternativ kan analyseras med hjälp av hälsokonsekvensbedömning. Det är ett sätt att synliggöra och bedöma konsekvenser inför olika beslut. Ett underlag skapas där man kan jämföra för- och nackdelar med de andra planalternativen.

Folkhälsopolitisk strategi för Norrbotten antagen av landstinget och Gällivare kommun 2007 har till syfte att skapa en grund för långsiktig länssamverkan, ge stöd och vägledning och bidra till kunskap om förebyggande arbete. Fem områden tas upp och dessa är: 1) Ett hälsofrämjande helhetsperspektiv och stödande miljöer; 2) Alla barn ska ha en trygg, god och hälsosam uppväxt; 3) Ett bra och tryggt liv mellan ungdom och ålderdom; 4) En trygg ålderdom samt 5) Samordning och uppföljning av folkhälsoarbetet. Landstinget kommer att årligen följa upp ett antal hälsoindikatorer (föreslagna inom nationella folkhälsomålet). En politisk länsgrupp ska tillsättas, med uppgift att bl.a. vara drivande motor så att pågående utvecklingsarbete kopplas till folkhälsa. För att lyckas med strategin anger Styrgruppen för folkhälsopolitisk länsstrategi 070412 i ett Förtydligande, att detta ”bygger på ett gott samarbete mellan alla aktörer i samhället, olika samhällsorgan och frivilliga organisationer”.

En god folkhälsa är både en lönsam affär för ekonomin och en mänsklig rättighet, samt en förutsättning för hållbar utveckling. ”Bra ekonomi är viktig för folkhälsan men en bra folkhälsa är ännu viktigare för den ekonomiska utvecklingen”, sade generaldirektören för FHI, Gunnar Ågren vid ett besök i Norrbotten hösten 2007.

Folkhälsan i Sverige är god. Barnadödligheten är mycket låg, hjärt-kärlsjukdomarna minskar och friska äldre blir allt fler. Gällivare utsågs till Årets FRISK-kommun år 2005. Gällivare är den kommun i Norrbotten som visat den största positiva förändringen av ohälsan vid jämförelse med år 2002. De har reducerat sin andel ohälsa med 1,9 % vilket motsvarar en reduktion av ohälsotalet med ungefär 7 dagar. Gällivare tilldelas därför utmärkelsen Årets FRISK-kommun med anledning av att de gjort den största förbättringen av befolkningens procentuella hälsostatus. Ohälsotalet sjunker i hela Norrbottens län, men är ändå högst i riket. Kommunen har med sina 12 000 invånare 16 – 64 år en högre sjukfrånvaro (16,6 %) än Riket (13,3 %). Hälsan i Norrbotten är god, även om män som upplever att de har dålig eller mycket dålig hälsa är fler än riksgenomsnittet, liksom att fler män är överviktiga. Och den psykiska ohälsan ökar, speciellt bland yngre.

Behov av hälsokonsekvensbedömning

Kan man uppnå hälsovinster i form av att skapa ett nytt, livligt bostadsområde i Mellanområdet och med stora grönytor i planområdet? Kan ett förmodat längre avstånd till skolor och arbetsplatser leda till en mer passiv livsstil? Blir effekten att den fysiska aktiviteten påverkas negativt för olika befolkningsgrupper och under olika tider, som t.ex. fritiden? Forskningen visar att boende med närhet till stödande miljöer är mer fysiskt aktiva.

Ett viktigt syfte med en fallstudie är att den ska fungera som en vägledning för länsstyrelsen, kommunen och för andra som vill förstärka kraven på hållbar utveckling i fysisk planering. En miljöbedömning kan med fördel kompletteras med en hälsokonsekvensbedömning. I en översiktsplan innebär en HKB inget stort merarbete och en analys kan peka på hälsovinster genom att trygga, säkra och stödande miljöer skapas.

Landstinget har under våren 2007 antagit en strategi för folkhälsan i Norrbotten, där barn och ungdomar står i fokus. ”Om vi vill ha en hållbar utveckling i länet måste vi arbeta med folkhälsan”, säger landstingets folkhälsoråd Agneta Granström, miljöpartiet.

Det pågår en stor skadestandsprocess mot LKAB. Ca 55 villahushåll har gått samman för att kräva skadestånd för de störningar som de utsätts för. Det rör sig om damning, nattliga sprängningar, spontana jordbävningar m.m.

Det är viktigt att man får sova djupt och ostörd. Oro för bekymmer eller plötsliga ljud under natten stör sömnen. Det är alltmer tydligt hur betydelsefull sömnen är för hälsan. Under sömnen sker en reparationsfas och nybildning av celler. Dessutom vet vi att sömnbrist ger störningar i kroppsfuncttionen t.ex. genom att sockeromsättningen påverkas, vilket kan ge en ökad risk för diabetes.

Per-Ola Eriksson är ordförande i Frisk-kommittén. Han liksom landshövdingen menar att det finns en växande insikt om hälsans betydelse för individ och samhälle, även i Norrbotten. Bakom Frisk står länsstyrelsen, landstinget, Kommunförbundet, länsarbetsnämnden, försäkringskassan, arbetsmiljöverket, universitetet, polisen, Norrbottens idrottsförbund, kyrkan, näringslivets organisationer och fackföreningsrörelsen. Med en samstämmig satsning ökar förutsättningarna för att påverka folkhälsan gynnsamt. Frisk framhålls som ett utmärkt exempel på lokalt och regionalt arbete för hållbar samhällsutveckling.

”Hållbar utveckling är en utveckling som tillfredställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjlighet att tillfredställa sina behov.”

(Gro Harlem Brundtland, ordförande i Världskommissionen för miljö och utveckling 1987)

Den svenska regeringen uttrycker sig om sambandet mellan folkhälsa och miljö: Hållbar utveckling är ett övergripande mål för regeringens politik och ska genomsyra allt regionalt utvecklingsarbete. Utgångspunkten är att vi människor inte får leva i dag på ett sätt som förstör våra barns eller framtida generationers möjlighet att leva ett gott liv.

När bebyggelse och bosättning, sättet att organisera vård, omsorg och andra viktiga samhällsfunktioner ändras, då måste man också anpassa beredskapen för hur man hanterar akuta kriser. Kommunerna har enligt lagen om skydd mot olyckor skyldighet att undersöka riskerna i kommunen, samt ha ett handlingsprogram både för förebyggande åtgärder och räddningsinsatser. Inom länsstyrelser och kommuner finns en krisberedskapsverksamhet med övningar och spel. Militära hotbilder, läckage av giftiga gaser och stora trafikolyckor övas.

Det verktyg som bör användas i planeringen är hälsokonsekvensbedömningar (HKB) där man utgår från relevanta målområdena i Mål för folkhälsan. Det finns en vitt utbredd missuppfattning, att man måste utgå från ett stort antal policydokument för att kunna göra konsekvensanalyser av den sociala dimensionen. Det är viktigt att framhålla att en hälsokonsekvensbedömning utifrån mål för folkhälsan omfattar barnkonsekvensanalys, jämställdhetsanalyser, integrationsanalys, diskrimineringsanalys mm. I en HKB studeras prioriterade grupper som redan har en dålig hälsa jämfört med hela befolkningen eller ligger i riskzonen för att få det. Alla bedömningar ska även beakta genusperspektivet.

Den aktuella situationen

Situationen i MalMBERGET tycks vara ett svårlöst dilemma. Malmen måste brytas för att samhället ska fortleva, men samtidigt utplånas tätorten bit för bit.

LKAB ska komma överens med 163 fastighetsägare i Elevhemsområdet, om att bolaget antingen ska köpa huset för att riva det, när så behövs, eller bekosta flytt av hela huset. Ett nytt bostadsområde byggs i Mellanområdet. Ett annat alternativ är att flytta till lägenhet i grannorten Gällivare. Anledningen är att området där rasrisk föreligger vidgas, samt att ökad efterfrågan gör det lönsamt att vidga området för malmbrytning. Även om avtalen ska göras upp så fort som möjligt kan många bo kvar en tid, men senast 2015 måste området vara utrymt.

”Alla vet att Malmberget på sikt kommer att avvecklas men tidsperspektivet kan ingen säga något om; inte ens LKAB tar bladet från munnen utan avvaktar provborringar och andra undersökningar.” (NSD 071110)

Stängslet, som LKAB sätter upp och flyttar alltefter rasrisk. Somliga hävdar att lyckan är att bo inom stängslet för då kan man få ersättning för hus och boende. Den som har sitt hus utanför har alla olägenheter av buller, damm, nattliga sprängningar, m.m. men får ingen kompensation. Foto Peter Lamming

Gruvan är orsaken till att Malmberget finns. Samhället har anpassat sig till gruvverksamheten och brytningen i hundratals år. Bostäder och byggnader har ofta fått flyttas och nu sker det igen. Men det är ett problem med den osäkerhet som råder hos både kommunen och den enskilde vilka planer som LKAB har för framtiden. I ett scenario ska de boende i Elevhemsområdet bort till Mellanområdet. Ett annat scenario ser framtida brytningar och behov av att flytta de områden som ligger på ömse sidor om denna. Ytterligare ett scenario är att ta ett helhetsgrepp och att Malmberget som helhet blir inlöst. Osäkerheten får till följd att en långsiktig planering för kommun och för den enskilde, blir svår att genomföra. Både kommunal, privat och ideell verksamhet i Malmberget blir lidande. Den framtidstro som talas om i andra sammanhang ser man inte mycket av i Focusområdet i centrala Malmberget. Diskussioner pågår att lägga ned Malmstaskolan p.g.a. minskat elevunderlag. Det innebär längre resvägar istället för aktiva transporter till fots, cykel och spark, men också större skolor med vad man kan befara en känsla av utanförskap. Det blir svårt att sälja villor om det inte finns en skola i närsamhället. Utan kommunal service dör samhället.

Gällivare har en folkmängd på nittontusen människor, varav något fler än hälften är män. Arbetslösheten är jämförelsevis hög. Den politiska majoriteten består av Socialdemokraterna. LKAB är största företaget. Gruvföretaget har cirka 800 anställda. LKAB är i dag ett av Sveriges absolut lönsammaste företag. Vinstmarginalen är mer än dubbelt så bra som Ericssons. För hela 2006 kan man räkna med en vinst på 6 miljarder kronor. LKAB betalar ingen skatt till Gällivare kommun.

Malmberget är en tätort i Gällivare kommun. Malmberget är mest känt för sina gruvor. Malmbrytningen startade 1741 på berget Illuvaara, det berg som sedermera kom att kallas Gällivare malmberg för att sedan bara kallas Malmberget. Det första malmtåget lastades år 1888 - det var början på den stora malmruschen som skulle komma att förändra hela Malmfälten. I Malmberget fanns arbete men inga bostäder - likheten med guldruschen i Nordamerika är slående. Under Malmbergets första år bodde arbetarna i träkojor som spikats ihop av kasserade dynamitlådor.

Malmberget är också känt för *Gropen* (egentligen *Kaptensgropen*), som delar tätorten i två delar. *Gropen* bildades då man av säkerhetsskäl rev byggnader i samhällets centrum och därefter sprängde upp de gruvorter som fanns under centrum. Gropen är idag 250 meter djup; den har börjat fyllas igen. Det stängselinhängnade rasriskområdet har successivt utökats.

Malmberget var tidigare den befolkningstätaste orten i kommunen, men har under de senaste decennierna krympt i snabb takt; dels som följd av att mer och mer av samhället varje år hamnar innanför rasområdet, dels av en stor utflyttning. Flera hundra lägenheter har rivits under de senaste åren; bland annat bostadsområden som Bäckåsen, Tallbacka och punkthusen i södra delen av tätorten.

Högtrycket i gruvan ger inte så många fler jobb. LKAB har 780 personer anställda här och investeringarna ger förstås sysselsättning och det påverkar stämningen på orten. LKAB uppmärksammas mer i media i och med rekordvinsterna och man kan anta att det skrivs mer om samhällena i Gällivare och Kiruna.

Exempel på information och medinflytande i processen

En yngre man, som bor i Malmberget och som jag träffar vid korvkiosken säger:

- Man blir rädd när det skakar 2,9 på Richterskalan. Man får störd sömn av LKAB:s nattliga sprängningar i underjorden. Det är psykosocialt påfrestande att inte få adekvat information från gruvbolaget. Det finns en oro för vad dammet i luften kommer att leda till – blir jag eller mina barn allergiska?

Svenska kyrkan ur församlingsbladet nov 2007:

”Den geografiska församlingen...”

Malmbergets församling består av huvudorten samt byn Koskullskulle. Det innebär att det endast är sju kilometer mellan Allhelgonakyrkan i Malmberget och Helige Josefs kapell i Koskullskulle. Invånarmässigt så handlar det om ca.6500 personer. Kommunen är nu i en utvecklingsfas och alla följer gruvnäringens utveckling med spänning, inte minst de boende i Malmberget. Man brukar säga att Malmberget ligger på solsidan, Kungsryggens södersida. Sen tidigare har vi ju vår stora grop, gropen har sin tillkomst i gruvans dagbrott. Här rasar det efter hela tiden samtidigt som malmbrytning pågår flera hundra meter ner i marken. Nu har LKAB också börjat bryta ytligare malm som inte tidigare har kunnat bearbetas och därför lämnats kvar, vilket har lett till att man har tömt ytterligare en del av det gamla Malmberget. Precis som i Kiruna talas det om att flytta samhället - hur det blir med det vet vi inte. Därför vet vi inte heller vad som kommer att ske med församlingen, men vi arbetar oförtrutet vidare i vetskapen om att det är trots allt gruvorna som är basnäringen i samhället.

En insändare i lokalpressen av Tycko Lehto:

Sporthall, simhall, gymnasieskola och en ishall som borde ha varit avvecklade för flera år sedan. Vilket innebär merkostnader för kommunen, läs kommunens skattebetalare. Vi rev en

hel del lägenheter för bara några år sedan med statens hjälp. Kravet för pengar från staten var att riva överskottet. Det var inte så klokt att riva allt. Nu är det svårt att få tag i en lägenhet. Vad jag vill ha sagt är att det nu är dags för staten i rollen som ägare av LKAB att återigen ge oss en hjälpande hand, den här gången en mer positiv hjälp. Regeringen Reinfeldt bör avsätta pengar till samhällsomvandlingen så vi i kan inleda den med det snaraste.

Dagens Nyheter februari 2007:

Kiruna och Malmberget behöver göra noggrannare analyser av hur sprickbildningar från gruvorna påverkar bebyggelsen, skriver Boverket i en rapport. I Malmberget berättar invånarna om jordbävningar som får husen att skaka.

Det senaste halvåret har det blivit fler och fler jordbävningar, berättar Kirsti Vuolab. Orsaken är att gruvan för närvarande går bra. Vid midnatt spränger LKAB allt kraftigare salvor för att öka malmbrytningen. Jordbävningarna kan komma vilken tid som helst på dygnet, eftersom det fortsätter att rasa i de stora underjordiska rummen. Nyligen uppmättes 2,0 på richterskalan. Det är fullt tillräckligt för att husen ska skaka och få folk att känna oro. Invånarna i Malmberget är vana vid att anpassa sig efter gruvan. Men den senaste tiden har problemen blivit allt värre och tålamodet har börjat tryta.

- Vi Malmbergsbor har jämt varit så rädda om gruvan. Alla har tyckt att man inte kan säga något ont om LKAB. Vi lever ju av LKAB. Men plötsligt när vi pratade med varandra så upptäckte vi att alla var lika arga, berättar Bengt Anderman. Han bor i en villa i östra Malmberget, alldeles intill den jättelika grop som blir större för varje år. Det leder också till att vägen till centrala Malmberget blir allt längre, eftersom staketet runt gropen flyttas allteftersom. I Kiruna har kommunen bestämt att hela samhället ska flyttas. Bengt Anderman menar att där har man tagit en långsiktig lösning, medan problemen i Malmberget har lösts allteftersom.

- Varför ska vi som privatpersoner bekosta en så inkomstbringande affär som gruvdriften här. Staten borde mildra de värsta effekterna. Nu är det vi som får ta hela stöten, säger han.

Sveriges Radio P4 Puls 070827:

”På onsdagen rullade det första av åtta hus som ska flyttas från Norrbottensvägen 20 i Malmberget. Längs transportvägen rådde nästan en uppsluppen stämning bland åskådarna som följde det 14 meter breda, 10 meter långa och 200 ton tunga huset. Malmbergsbornas känslor kring husflytten är både vemod och framtidstro.

– Kiruna de funderar och vi gör, det tycker jag är häftigt, säger Anita Stridsson en av alla dem som följde huset på färden genom Malmberget.

Trailern med 16 hjulaxlar kröp sakta fram med sutterränghuset i två våningar mot dess nya adress på Bäckåsen mellan Gällivare och Malmberget. Träd fälldes, stubbar bröts loss, gatlyktor veks åt sidan. Och vissa gånger var det fråga om centimetrar mellan det rullande huset och byggnader som passerades.

– Det är lite vemod över det här. Men samtidigt en häftig grej att se. Att de klarar av det är en imponerande grej. Det är mycket blandade känslor, tycker Hans Henriksson.

Varje hus kostar cirka 500 000 kronor att flytta. Trots det anser Lennart Thelin vd för FAB, LKAB: s fastighetsbolag, att husflytten är en god affär för LKAB. Att bygga helt nya hus skulle bli långt dyrare än att flytta husen. Idag finns beslut om att flytta totalt 52 hus från Malmberget där gruvverksamheten ska fram.”

(s)-föreningen i Malmberget vill värna om invånarnas intressen. Man har skrivit till Näringsdepartementets Malmfältsgrupp i januari 2007. I juli fick man svar av Maud Olofsson. I sitt brev säger ministern att ”det som sker i er kommun är mycket glädjande och ger stora möjligheter till utveckling, som många kommuner säkert avundas er”. Det som medlemmarna

i Malmberget framhåller i sitt brev är att invånarna inte har någon direkt ingång till Malmfältsdelegationen, trots att de är konkret berörda. Tre punkter tar man upp för kommentarer: 1. Miljöpåverkan genom damningen från Gropen, påverkan av ras, skjutningar, vibrationer och sättningar till följd av gruvverksamheten, samt bristen på samverkan och tid för rådrom mellan LKAB och de boende. 2. De extra kostnader gruvbrytningen för med sig för kommunen på grund av LKAB: s expansion inom tätbebyggt område. Kommunens företrädare efterfrågar vem som ska bekosta omvandlingen av samhället och LKAB hänvisar till staten, som får vinsten, vilket inte kommunen får. ”Staten kan som ensam ägare bestämma om utdelning till aktieägarna.” 3. Mineralersättning till de husägare som idag äger marken, men som tvingas lösa in den till LKAB utan att kunna hävda sin rätt till ersättning, eftersom sådan endast kan bli aktuell då malmen under fastigheten bryts, dvs. efter det att man sålt.

Näringsdepartementets skrivelse Ds 2006:2 Gruvverksamheten i Kiruna och Malmberget anför bland annat (sidan 110): ”Genom proaktivt arbete, t.ex. informations- och samrådsmöten inom respektive område, kan kommuner och verksamhetsutövare på ett positivt sätt verka för samförstånd och dialog. Det är viktigt att både de som direkt blir berörda av en planerad verksamhet och allmänheten dvs. invånarna i de berörda kommunerna får tillräcklig och återkommande information om vad som händer och hur de kan påverka förutsättningarna för liv och boende.”

Det finns ett 70-tal föreningar i kommunen. Malmbergets största idrottsförening heter "[Malmbergets Allmänna IdrottsFörening](#)" (MAIF). Föreningens färger är grönt och vitt; verksamheten drivs inom bland annat ishockey, fotboll, handboll och längdskidor. En annan är Friluftsförbundet:

Det är allmänt känt att vi mår bättre när vi är ute i naturen. Friluftsliv har stor betydelse för vår hälsa och vårt välbefinnande. Naturen är den bästa platsen och källan till rekreation och upplevelser för både stora och små. Men det är lika viktigt att träffa andra människor och ha kul tillsammans. Friluftsförbundet kan ge dig denna kombination, ett perfekt sätt att umgås, träffa nya människor och må bra. <http://www.friluftsgallivare.se/>

Gällivare kommun har deltagit i Statistiska centralbyråns medborgarundersökning under hösten 2006. Jämförelserna sker med de 68 andra kommuner som genomfört undersökningen under året. Gällivare hade en svarfrekvens på 47 %, 462 personer som svarat i åldrarna 18-84 år. I Gällivare kommun är det Fritid, Miljö och Bostäder som särskilt bör uppmärksammas och då speciellt Bostäder. Denna faktor har den största betydelsen för medborgarna för sin helhetsbedömning av sin kommun som en plats att leva och bo i. Det är främst bostadsplaneringen som får ett lågt betyg samt till viss del möjligheterna att hitta ett prisvärt boende. När det gäller fritiden så handlar det främst om frågan i tillgången till kulturaktiviteter som får ett sämre betyg, tillgången till sport- och idrottsevenemang får också ett lägre betyg. Miljöfaktorn har fått lägre betyg i frågan om hur trivsamt miljön är, parker, grönområden och strövområden har också fått lägre snitt. Den aspekt som medborgarna ger högst betygsindex till är Information/Öppenhet. Den aspekt som medborgarna gav lägst betygsindex till är Påverkan.

- Det har alltså inte blivit någon eller märkbar skillnad i resultaten från förra undersökningen till idag. Jag kan inte se om det blivit någon märkbar förändring säger Ann-Helen Köhler, Utredare på kommunledningskontoret i Gällivare

En bygdens son är Töres Theorell. Han växte upp i Malmberget, där pappan arbetade i gruvan. Töres Theorell är läkare och professor på Institutet för psykosocial Medicin vid Karolinska Institutet. Han har forskat kring socialmedicinska och psykosomatiska

frågeställningar bland annat hjärt-kärlsjukdomar, arbetsliv och stress. En tes han för fram är kultur som hälsofaktor. Kulturella aktiviteter kan stärka motståndskraften mot stress. En studie visar på både psykiska och fysiologiska effekter av sånglektioner att lugn-och-ro hormonet oxytocin ökade och att ångest och smärta minskade. Det finns även forskning som visar att kvinnor och män som är kulturellt aktiva lever lite längre än andra. När man spelar, sjunger, dansar, deltar i teaterverksamhet etc. finns en social samvaro hela tiden i själva aktiviteten. Men även när man går på bio, konsert, teater eller annan aktivitet där man själv är mer passiv, ingår oftast att man efteråt pratar med sin omgivning och formulerar vad man upplevt. Att formulera vad man upplevt är positivt i sig. Kulturella aktiviteter skapar även en gruppidentitet, som ger en ökad förutsättning för samspel mellan oss. Människor är sociala varelser och mycket beroende av andra människor och mår därför bra av den sociala samvaron.

Kommunernas ansvarstagande har en stor betydelse för folkhälsan. Genom att ta ett ansvar för att parker och grönområden ger en god miljö, kan man erbjuda kommuninnevanorna miljöer för rekreation. Att miljön är viktig för att vi skall må bra vet man bland annat genom studier som visar att människor som opererats tillfrisknar snabbare om de från sitt sjukhusfönster kan se ett grönområde, eller ett stycke natur. Vidare har kommunerna ansvar för daghem, skolor, utbudet av fritidsaktiviteter och kulturskolor i kommunen samt äldreården. Samtliga viktiga områden för innevanornas livskvalitet och hälsa.

Flera studier framhåller att det är viktigt för en god hälsa att ha utrymme i tillvaron för en glädjrik variation i livet; att ha tid för eftertanke och vila; att kunna ta sig utrymme för att leka; att inte pressas av yttre omständigheter hela tiden, samt att kunna kontrollera sitt liv. Människor har över tid olika möjligheter att ha kontroll över livet bland annat av ekonomiska och utbildningsmässiga skäl.

Förslag till fortsatt arbete

Det faktum att det rivs eller flyttas hus i Malmberget för att de annars sannolikt kommer att ligga inom riskområdet för ras när brytningen i LKAB: s gruva fortsätter, har inte rönt så mycket uppmärksamhet. Det har rivits hus för gruvbrytningens skull i Malmberget förr och även om det är en dramatisk händelse för de berörda tycks protesterna vara få. Alla vet att det är gruvan som är ortens livsnerv. Med fokus på folkhälsan vill jag ge några förslag.

Det finns få exempel på sådana flyttningar. Diderichsen beskriver att flyttning i sig ökar risken för psykiska och psykosomatiska besvär. Men situationen i Malmberget är ju speciell och även om folk flyttar på sig bor de kvar i kommunen. Jag vill föreslå att man gör en undersökning för att pejla läget bland invånarna med ett tjugotal djupintervjuer i fokusgrupper och fråga folk vad de hade för "rädslor" inför framtiden. En uppföljning i vetenskaplig mening (folkhälsoområdet) bör göras av någon högskola/universitet.

Människors livsvillkor och levnadsvanor är bidragande orsaker till sjukdomar, skador och annan ohälsa. Vilka konsekvenser på folkhälsan får insatser som planeras, görs eller inte genomförs av LKAB? Flera av de folkhälsopolitiska områdena berörs. Det bör göras metodiska undersökningar under en längre tid, så att man kan följa hur grupper i befolkningen påverkas. Ett sådant metodarbete kan göras genom enkäter.

LKAB: s malm brytning i Malmberget måste ta hänsyn även till *sociala, miljömässiga och ekonomiska* konsekvenser på lång sikt. Regeringen har presenterat en nationell strategi för hållbar utveckling. Det betyder även att alla politiska beslut ska utformas så att de tar hänsyn

till metoder för social hållbarhet s.k. Hälsokonsekvensbedömningar. En så stor förändring som nu planeras kan få omfattande konsekvenser för alla tre dimensionerna i hållbar utveckling.

Jag anser det vara ytterst värdefullt att en hälsokonsekvensbedömning (HKB) tas fram som ytterligare ett beslutsunderlag till den fördjupade översiktsplanen. Med en HKB kan man beskriva den berörda befolkningens konsekvenser och skapa en överblick av negativa och positiva effekter ur folkhälsoaspekten. En sådan studie skulle med fördel kunna göras av prof. Urban Janlert vid Institutet för folkhälsa och klinisk medicin, Umeå universitet.

Staten och dess myndigheter, i första hand Länsstyrelsen, bör bistå kommunen med medel och expertis att genomföra dessa åtgärder i syfte att stimulera till transparens vad gäller information om kommande planer och åtgärder, samt att tillförsäkra sig ett ökat folkligt deltagande i processen. De medborgerliga instrument, som Gällivare kommun redan upprättat, (Ungdomsrådet, Pensionärsrådet, Folkhälsorådet, Rätten att ställa medborgarförslag) tycks inte fylla behoven hos de enskilda, för att kunna fatta beslut för framtiden.

Den folkhälsopolitiska strategin som antagits av både kommun och landstinget i Norrbotten bör kunna vara behjälplig i detta sammanhang genom att ge erforderlig statistik enligt givna indikatorer, som således kan följas över tid. Men dessa insatser är i första hand av policy-karaktär och tar för det andra lång tid att göra operationella. Jag håller det för nödvändigt att bestämningsfaktorer för hälsan bör sättas nu före flyttprocessen för att sen kunna följas.

En viktig fråga ur ett demokratiskt- och jämlikhetsperspektiv är i vilken utsträckning Plan- och Bygglagen (PBL) ger alla medborgare lika förutsättningar att utnyttja sin rätt och överklaga beslut som påverkar deras närmiljö negativt. Tidigare erfarenheter visar att boende i socioekonomiskt svaga bostadsområden har svårare att hävda sina intressen i fråga om närmiljön jämfört med starkare boendegrupper. Miljöorganisationer och andra intresseföreningar bör få möjlighet till talan. Det står i samklang med ambitionen att stärka medborgarinflytandet.

Det har framkommit i snart sagt varje intervju att det föreligger en brist på information och att man känner sig utanför. Det är ingen som lyssnar. Just frågan om delaktighet och möjlighet att påverka är central för hälsan. Således bör man bidra till att LKAB, kommunen och andra aktörer skapar forum för regelbunden medverkan. Man bör använda modern kommunikationsteknik och kunna ge snabba meddelanden via SMS; anordna en programpunkt för samtal i lokalprogrammet; skapa fler forum för de boende att dryfta sina synpunkter med ansvariga.

Referenser

- Faskunger, J (2007) Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet. Statens folkhälsoinstitut, Östersund
- Eriksson, U et.al En förstudie till Hovsjöprojektet – kan en ombyggnad ge effekter på hälsa, levnadsvillkor och fysisk aktivitet? CEFAM (2007)
- Diderichsen, F Omflyttning, boende och hälsa. Socialmedicinsk tidskrift nr 45, (1981)
- Ågren, G et al (2006) Recept för ett friskare Sverige. Statens folkhälsoinstitut
- Lundgren, B (2005) Folkhälsopolitisk rapport, Statens folkhälsoinstitut
- FYSS – fysisk aktivitet i sjukdomsprevention och sjukdomsbehandling, FHI (2003)
- Wijk, H (2004) Goda miljöer och aktiviteter för äldre, Studentlitteratur

- Hemtrakter i stadens ljus, Sveriges hembygdsförbund, Årsbok (1995)
- Schäfer Elinder et al. Fysisk aktivitet och folkhälsa. Statens folkhälsoinstitut (2006)
- På egna ben i Piteå. Utgiven av kommunens Folkhälsoråd (2005)
- Kvalité, va e de? Skåne i utveckling 2006:12 Länsstyrelsen i Skåne (2006)
- Janlert, U Folkhälsovetenskapligt lexikon. Natur och Kultur (2000)
- Fördjupad översiktsplan FÖP 2007 – 2025, Gällivare kommun (2007)
- Miljökonsekvensbeskrivning. Del 3 i FÖP 2007 – 2025. Gällivare kommun (2007)
- Skrivelse till Näringsdepartementets Malmfältsdelegation 070119 från Malmbergets socialdemokratiska förening
- Svar på (s)skrivelsen från näringsminister Maud Olofsson Dnr N2007/1136/FIN
- Folkhälsopolitisk strategi för Norrbotten. Landstinget i Norrbotten (2006)
- Hälsa på lika villkor? Gällivare kommun (2006)
- www.kuriren.nu Norrbottenskuriren
- www.nsd.se Norrländska socialdemokraten
- www.lkab.com LKAB, Luossavaara, Kiirunavaara AktieBolag
- <http://www.gellivare.se/upload/Kommunledning/Nämnd%20och%20utredning/Dokument/Medborgarundersökning%202006.pdf> SCB 2006 Medborgarundersökningen